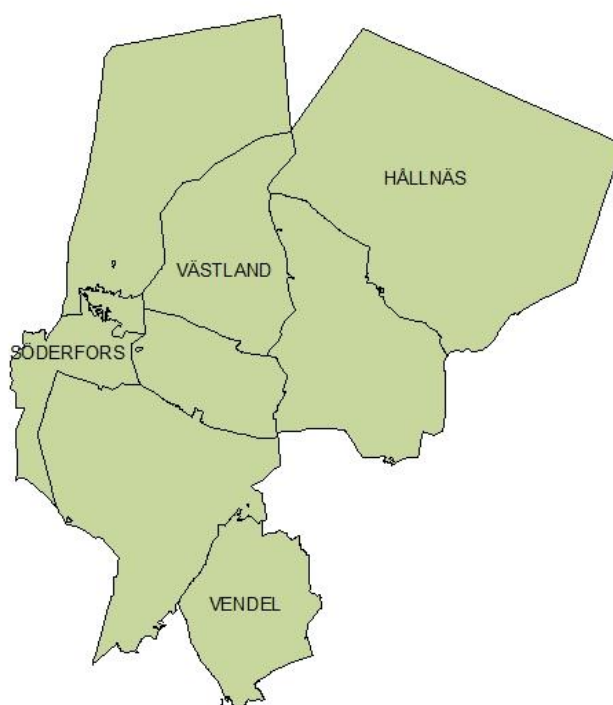

Revideringsinventering av forn- och kulturlämningar inom Tierps och Älvkarleby kommuner, Uppsala län

DEL 3, 2013

Hållnäs, Västlands, Söderfors och Vendel socknar

Anna Ulfhielm, Bo Ulfhielm, Britt-Marie Franzén, Länsstyrelsen i Uppsala län

Innehållsförteckning

Revideringsinventering av forn- och kulturlämningar inom Tierps och Älvkarlebys kommuner, Uppsala län.....	0
Hållnäs, Västlands, Söderfors och Vendel socknar.....	0
Innehållsförteckning.....	1
Revideringsinventering av forn- och kulturlämningar inom Tierps och Älvkarlebys kommuner, Uppsala län - 2013	2
Bakgrund	2
Syfte och metod.....	2
Områden	3
Tidsåtgång och personal	3
Förutsättningar	3
Hållnäs socken.....	4
Landskap och bebyggelse.....	4
Tidigare inventeringar och arkeologiska undersökningar	4
Kulturmiljön före revideringen	5
Fältinventeringen 2013, resultat	5
Västland socken.....	9
Landskap och bebyggelse.....	9
Kulturmiljön före revideringen	10
Fältinventeringen 2013, resultat	10
Söderfors socken	15
Landskap och bebyggelse.....	15
Tidigare inventeringar	15
Resultat.....	16
Vendel socken	18
Landskap och bebyggelse.....	18
Tidigare inventeringar, arkeologiska undersökningar, litteratur	19
Fältinventeringen 2013.....	19
Interna och externa kontakter	25
Slutord	26
Referenser.....	27
Litteratur.....	27
Arkiv och bibliotek.....	28
Bilagor	29

Revideringsinventering av forn- och kulturlämningar inom Tierps och Älvkarleby kommuner, Uppsala län - 2013

Bakgrund

Delar av Tierps kommun och Älvkarleby kommun har enbart haft gamla uppgifter i Riksantikvarieämbetets (RAÄ) fornminnesregister (Fornsök) vilka inte längre är tillförlitliga och därför helt saknar information om vissa kategorier av lämningar. Dessa delar förstagångsinventerades i början av 1950-talet. Under 1970- till 1990-talen reviderades huvuddelen av länets socknar varav dessa kom att bli oreviderade.

Länsstyrelsens handläggning enligt Kulturminneslagen förutsätter ett korrekt och rättssäkert underlag. Länsstyrelsen har ansökt hos RAÄ om medel för kunskapsuppbyggnad vilket också beviljats under tre år 2011-2013.

Syfte och metod

Projektet syftar till att revidera förstagångsinventeringens resultat och att återinventera områdena samt komplettera dessa med de kategorier av forn- och kulturlämningar som inte tidigare medtagits i fornminnesregistret. Metod och genomförande följer i huvudsak de grundläggande praxis som RAÄ tidigare har utformat i samband med den analoga revideringsinventeringen. Detta innebär att fältinventeringen inte är heltäckande. För att kunna prioritera vilka områden som ska inventeras utgår man från topografi, tidigare registrerade lämningar, äldre historiska lantmäteriakter, ortnamn samt den lokala kunskapen som finns om kulturarvet.

Idag utförs både excerpering, förberedelsearbetet, fältfångst och registrering digitalt med digitalt underlagsmaterial. Den förändring som har skett, jämfört med den analoga inventeringen, då man arbetade kartbladsvist för att tillgodose lantmäteristyrelsens utgivning av den ekonomiska kartan, är att användningen av de digitala historiska lantmäteriakterna har inom vissa delar styrt tyngdpunkten på inventeringen. Inventeringen har därmed i huvudsak genomförts sockenvis. Flertalet av lämningarna har fotograferats och bilderna är införda i Fornsök. Även gravfältskartor, andra ritningar eller historiska kartor som kan tillföra lämningens beskrivning har lagts in i registret.

Vid registrering i fält har använts handdatorer med programvaran fält-GIS, utvecklad av RAÄ för registrering och överföring i FMIS. Arbetstakten vid fältinventeringen har beräknats på ca 2,0 km² per arbetsdag. Den antikvariska bedömningen genomförs av RAÄ godkända platsledare och godkända registrerare i RAÄ:s digitala register Fornsök. Fältarbetet har genomförts av en ansvarig person per socken. I vissa fall har vi gjort bedömningarna tillsammans, t.ex. vid svårbedömda lämningar.

Områden

Inom Tierps kommun återstod vid projektets början (2011) sju socknar som omfattade ca 1550 km² landområde och inom Älvkarlebys kommun återstod Älvkarlebys socken med ca 240 km² landområde. Socknarna är belägna i nordöstra Uppland, varav fyra utgör kustsocknar och resterande inlandssocknar. De största tätorterna inom området är Tierp, Älvkarleby och Söderfors.

Socknar	Arealer (km ²)
Hållnäs	245
Söderfors	93
Tierp	372
Tolfta	124
Vendel	173
Västland	183
Österlövsta	285
Älvkarleby	240
Totalt	1715 km ²

Under 2011 revideringsinventerades Tolfta och Österlövsta socknar och under 2012 Tierps och Älvkarlebys socknar (se rapport Österlövsta socken och Tolfta socken, 2011 och rapport Älvkarleby socken och Tierp socken, 2012).

Under 2013 har socknarna Hållnäs, Västland, Söderfors och delar av Vendel revideringsinventerats, där samtliga nya lämningar har registrerats i Fornsök och lämningar från Förstagångsinventeringen har återbesökts och redigerats i Fornsök. Registreringar som tillkommit mellan inventeringarna i form av utredningar, anmälningar m.m. har ett fåtal återbesökts och redigerats i Fornsök.

Hållnäs och Västlands socknar har ett stort skärgårdslandskap med många öar. Endast under en dag besöktes ett fåtal öar.

Tidsåtgång och personal

Arbetet har genomförts av tre personer; Anna Ulfhielm (9 mån), Bo Ulfhielm (3 mån) och Britt-Marie Franzén (4,5 mån) vilka varit projektanställda på Länsstyrelsen i Uppsala län under en sammanlagd tid om 16,5 månader.

Förutsättningar

Vädret har under stora delar av fältsäsongen varit bra. Dock försenades inventeringen under våren då snön fortfarande låg kvar i stora delar av årets inventeringsområde. Bäst såg det ut i Vendels socken, varvid vi alla fick koncentrera oss på denna till att börja med. Detta medförde att vi även kompletterade delar av socknen som reviderats 1978 och 1999.

Under sommarmånaderna var växtligheten i flera områden både igenväxta av sly och annan hög växtlighet vilket naturligtvis gjorde det svårinventerat. I princip var det nästan omöjligt att inom vissa delar av området se något av kulturlandskapet under sommaren.

Hållnäs socken

Anna Ulfhielm

Landskap och bebyggelse

Hållnäs socken utgör den nordöstligaste socknen i Tierps kommun. Den omfattar den till stor del skogstäckta Hållnäs halvön, som ligger mellan Öresundsgrepen och Lövstabukten på Upplands nordkust mot Bottenhavet. Landskapet är mycket flackt med nivåer mestadels mellan 0-15 m ö h. Som små öar i det flacka landskapet är ett småskaligt odlingslandskap. Däremellan är skog, ofta med stort inslag av våtmarker, såsom myrar och mossor. Kusten i norr består av röd, klyftad granit och ett flertal klapperstensfält. Det mest kända fältet är naturreservatet Klapplasse öster om Sikhjälmas fiskehamn. Utanför bildar alla öar ett skärgårdslandskap och den relativt snabba höjningen gör att det ständigt stiger upp nya grund.

Första gången Hållnäs omnämns i skrift är år 1312, *parochie holdanes, de ropinum de Hwldanes*. Socknen har samma omfattning sedan medeltid förutom den sydöstra delen med Göksnåre, Kuggböle, Nyböle och Årböle som då tillhörde Valö jordebokssocken men Hållnäs kyrksocken. Mellan 1583 och 1593 överfördes dessa byar med kameralt avseende till Hållnäs. Bebyggelsen med sin öppna jordbruksmark återfinns centralt i ett väst-östligt stråk kring Edsättra, Julön, Lingnåre, Edvalla, Hjälmenge och Slada. Norr om finns byn Hållen och sydöst om Edvalla ligger byarna Barknåre, Vavd och Göksnåre. Förutom jordbruket var fisket en stor näring med de tre största fiskelägena i Fagerviken, Sikhjälma och Fågelsundet.

Inom Hållnäs socken finns tre riksintressen för kulturmiljö, 1) Barknåre och Böle, ett småbrutet odlingslandskap och ensamgårdar (C 7), 2) Hållen, ett odlingslandskap i vikingatida kolonisationsbygd med delvis bevarad medeltida åkerstrukturer och en bymiljö med klungbykaraktär samt Fågelsundet, Upplands största fiskehamn med hamnlägen från medeltid och framåt (C 6) och 3) Lingnåre (C 4), se nedan.

Uppsala län har två kulturresevat, Lingnåre och Linnés Hammarby, varav Lingnåre ligger i Hållnäs socken. Det är länets första kulturresevat som bildades 2004. Här finns ett väl bevarat vikinga- och medeltida landskap med åkrar och ängar, gravfält och runsten från vikingatid och husgrunder efter den medeltida byn. Lingnåre är även ett riksintresse (C 4).

Tidigare inventeringar och arkeologiska undersökningar

Den tidigaste inventeringen skedde mellan 1667-84 när präster fick i uppgift att beskriva de fornlämningar som fanns inom socknen. Endast ett fåtal blev omnämnda i dessa Rannsakingar, bl. a socknens två runstenar.

Det dröjde till 1920-talet innan en mer detaljerad inventering gjordes. Denna gång var det arkeologer som for runt, antecknade och ritade gravfältskartor. Det var mest gravfält och runstenar som noterades då. Sex gravar på ett gravfält i Edsättra undersöktes 1932 då de låg i vägen för den nya vägdragningen.

År 1952 började Riksantikvarieämbetet att fornminnesinventera Hållnäs socken i samband med att Kartverkets (nuvarande Lantmäteriet) utgivning av den ekonomiska kartan.

Den första delen av Det medeltida Sverige, Norra Roden från 1972 tar upp de äldsta skriftliga belägen som finns för byarna i Hållnäs. Här uppmärksammas att Lingnåre ”anges ha legat öde i 200 år och återfunnits först detta år” i en skrift från år 1547. Detta ledde till att ett större tvärvetenskapligt kulturlandskapsprojekt startade -Barknåreprojektet med bl.a. arkeologer och kulturgeografer. Anders Broberg grävde och fann Lingnåres vikingatida bosättningen och husgrunder från dess medeltida by.

Kulturmiljön före revideringen

Ingen stenålder var känd. Största orsaken till detta är att större delen av socknen låg under vatten vid denna tid. För nästa tidsperiod, bronsåldern, var endast ett fåtal rösen kända. Vid Tårterviken, norr om Fagerviken finns två rösen som har legat på en udde vid havet. Även söder om Lönnö finns två rösen.

Det är först från yngre järnålder, 500 e kr, som landskapet har höjt sig så pass att bosättningarna började bli mer permanenta. Alla bosättningar låg i närheten av havet, på uddar intill fjärdar, vikar, åar. Havsnivån låg ungefär sju och halv meter under den nuvarande strandlinjen på 900-talet. Idag ligger byarna långt från havet. De större byarna i centralområdet har ett gravfält, vissa har t.o.m. två. Gravformerna är runda, kvadratiska eller rektangulära uppbyggda av sten. Flera av gravfälten har också skeppsformiga stensättningar som även finns på Österlövsta sockens gravfält. Det är en markant skillnad på Hållnäs gravfält jämfört med gravfält från yngre järnåldersgravfält i allmänhet. Det finns inga högar som annars är en typisk vikingatida gravform. En vikingatida bebyggelse är känd, den vid Lingnåre. Där finns också en av sockens två runstenar. Den andra står rest inom hållen utmarker i östra delen av socknen.

Redan vid 1300-talets början var Hållnäs osedvanligt tätbefolkat. Endast ett fåtal gårdar har tillkommit sedan dess.

Fältinventeringen 2013, resultat

Då det var en väldigt snörik vinter 2012-2013 och våren dröjde med sin ankomst kunde inte fältdelen påbörjas förrän i början av maj. Det blev snabbt grönt och frodigt och därmed väldigt svårt att se något i kulturlandskapet om det inte betades. Men Hållnäs är en socken som övriga Sverige, många jordbruk läggs ner och landskapet växer igen.

Det som var markant i byarna var alla stenmurar som syntes väldigt tydligt innan grönskan tog över. Det var så många att ett beslut togs, att i princip inga stenmurar skulle registreras.

60 år har gått sedan förstagsinventeringen. Mycket har hänt under dessa år, inte bara att kunskapen om lämningar har ökat pga. ett stort antal stora arkeologiska undersökningar runt om i landet. Även tekniken är helt annorlunda. Datatekniken har gjort det lätt att ha med sig kunskap ut i naturen under fältinventeringen, vilket medför att det är lättare att hitta de ännu okända lämningarna.

Alla lämningar från förstagsinventeringen återbesöktes, dels för att kontrollera att de fortfarande finns kvar och dels se för att se om lämningstypen fortfarande stämmer, då den arkeologiska kunskapen har ökat med åren.

Förhistoriska lämningar

Det var ingen idé att leta stenålder i socknen pga. den låga nivån. Att hitta något från bronsåldern var inte heller så troligt. Men en stensättning, som ursprungligen bör ha varit ett röse, påträffades på Källarberget norr om Svartviken vid Lövstabukten. Det går en väg förbi lämningen som troligen är uppbyggd av sten från den. Vägen leder upp till den gamla lotsstugan. Stensättningen/röset ligger på en klippa 15 m ö h. Klippan var en ö som stack upp ur havet på bronsåldern.

Röseliknande stensättning. Foto Anna Ulfhielm

Från ca 500 e kr (yngre järnåldern) är förutsättningarna att hitta nytt betydligt bättre. Men som nämnts ovan var det inte lätt att se något i det igenväxande landskapet. På våren, innan grönskan kom påträffades en stensättning i en nyligen avverkad f.d. beteshage. Graven ligger inte så långt från Hållnäs största gravfält på Grönlundsbacken vid Sikhjälma. I en välbetad hage i Hjälmunge, inte heller långt från ett gravfält, påträffades ytterligare två stensättningar. Vid Lingnåre registrerades en tidigare funnen stensättning, som var undersökt och restaurerad i början av 1980-talet. Intill fanns en liten förhöjning som tolkades som en trolig stensättning.

Skeppsformig stensättning på Grönlundsbacken. Foto Anna Ulfhielm

Två gravfält som tillkommit efter förstgångsinventeringen har omtolkats till röjningsröseområden. Även ett fåtal gravar, ca 5, har omtolkats till röjningsrösen.

Historiska lämningar

De flesta byarna i Hållnäs har kartor både över sina inägor (åkrarna och betesmarken) och utägor (skogsmarken) som är ritade på 1700- och 1800-talet. Från dessa kartor finns mycket information att hämta för en inventerare. Kartorna rektifieras vilket innebär att en historisk karta anpassas till en nutida karta och får därmed samma skala och kartprojektion som den nutida. De historiska kartorna rektifieras innan fältarbetet så att de kan vara med i handdatorn ute i fält. Flera av Hållnäs kartor var svåra att rektifiera då landskapet är lågt och landhöjningen är i snitt ca 0,65 m per århundrade. Detta medförde ett aktivt letande efter vissa gränsmärken för att kartorna skulle hamna rätt. Det var många gränsmärken som inte längre finns kvar. Ända registrerades 34 stycken.

Bebyggelsen registreras som by-/gårdstomt, lägenhetsbebyggelse såsom torp och backstugor eller husgrunder. Nästan hälften av de nyregistrerade lämningarna har med boendet att göra. By- eller gårdstomter är den största kategorin. Det är den äldsta utsträckningen som registreras. De flesta av gårdarna eller byarna är fortfarande bebyggda. Kvarnbo och Hermansbo har bytt läge sedan 1700-talet. För Kärven och Ängvreta är en av byarnas gårdar öde.

De registrerade torpen och backstugorna är spridda över socknen, inom byarnas/gårdarnas inägomarker. Det varierar vad som finns kvar av bebyggelsen från inget alls, en jordkällare, en eller flera husgrunder.

Husgrunderna är oftast rester efter ekonomibyggnader, jordkällare eller annan grund vars funktion inte går att säga något om.

Utdrag ur historisk kartan Hållnäs 1745 med jernring och stenbrygga. Lantmäteristyrelsens arkiv

Fisket har haft stor betydelse för försörjningen och det märks på antalet lämningar som registrerats som kan relateras till fiske. Många byar har haft sina egna fiskebodnar vid kusten. Då kusten förändras med tiden så finns flera lägen för samma hamn. Fiskelägena i Fågelsundet visar detta tydligt. Idag finns två ställen med fiskebodnar, Storhamnen och Rännan. På 1700-talet hette viken som gick in vid Storhamnen Sjöboviken. På dess västra sida låg Hållens sjöbodnar, vilket idag är ungefär väster om vägen. På 1800-talet har sjöbodnar förflyttats åt öster och idag ligger de norr om föregående lägen. Rännan hade inga sjöbodnar på 1700-talet utan det är förts på 1831 års karta som det finns bodar där. Platsen kallades Kapalshamnen. Den hamnen låg lägre österut på 1700-talet, ungefär där det på dagens karta står Kappalshamnen. Två moringar är funna i närheten av Kapalshamnen. Den ena på ungefär den plats där det på 1745 års karta står ”Jernring i en sten faststöpt”. Norr om i sundet finns en ”Stenbrygga med Jernringar uti” även den på ungefär samma plats där det idag finns en stenkista. Moringar är även funna vid Ängskär, dels vid Gästhamnen, dels norr om järnboden. Vid Gästhamnen finns ristningar, namn och siffror, i en berghäll.

Idag, moring med en stenkista i bakgrunden. Foto Anna Ulfhielm

Enligt 1768 års karta låg en ”gammal” såg och en kvarn tillhörande Edsättra by vid bäcken som rinner ut i södra Såghamn, därav namnet på hamnen. Inga rester efter lämningar kunde iakttas då bäcken är muddrad. Sikhjälma hade tre kvarnar på 1700-tal utefter Sågströmmen, en låg vid vägen mot Träskvretstorpet (numera Tröskvret). De andra två låg längre norrut nära en vik vid namnet Sjöboviken. Enligt laga skifteskartan från 1833 kallas platsen för kvarnbacken. Kring mitten av 1800-talet låg på samma ställe en kvarn och en såg. Idag heter viken Sågviken. Dammvallar och rännor finns kvar. Griggebo såg finns kvar och vårdas. Enligt Hållnäs hembygdsförening ska det ha funnits en såg och skvaltkvarn redan på 1600-talet.

På en karta över Barknåre från år 1744 är ett område utritat som går att tolka som flera kanaler som utgick från Gudingesjön till Barknårefjärden. Flera av dessa går fortfarande att se på båda sidorna om bäcken nära Gudinge.

Utdrag ur historiska kartan Barknåre 1744 med kanaler utritade. Lantmäterisstyrelsens arkiv

I skogarna i Hållnäs finns många kolbottnar då järnbruken var i stort behov av kol. Endast de som råkades passeras registrerades.

I bilagan, tabell 1, sidan 29 finns alla lämningar som registrerats i Forsök inom Hållnäs socken 2013. Dels är det lämningar från förstagångsinventeringen samt ett fåtal som inkommit i registret efter 1952, kolumn 1952, dels är det nya lämningar som framkom vid 2013 års revideringsinventering, kolumn 2013. Det går även att utläsa hur många av respektive antikvarisk bedömning som finns av de olika lämningstyperna.

Västland socken

Anna Ulfhielm

Landskap och bebyggelse

Västlands socken utgör den nordvästra delen av Tierps kommun. Centralt genom socknen rinner ån Tämnaren i närmast nord-sydlig riktning med sitt utlopp i Lövstabukten. Dalgången är ett öppet landskap med jordbruksmark av sandjord och lerjord. Landskapet är flackt 0-15 m ö h i den norra och östra delen. En stor del av socknen är skogsmark som i den sydvästra delen når upp till nivåer närmare 50 m ö h. Kusten är ett skärgårdslandskap.

Första gången Västland omnämns i skrift är år 1312, *de parcochia Vesland ... de westland*. Socknens omfattning är nästan samma sedan medeltiden. Det som skiljer är byarna Marma och Gårdskär i Älvkarleby socken, som tillhörde Västland kameralt. Byarna överfördes till Älvkarleby någon gång mellan 1582-1597. I kyrkligt avseende har dessa byar hela tiden tillhört Älvkarleby. Bebyggelsen återfinns utmed Tämnarån med Vad i söder och Nöttö i norr. Nöttö är numera en del av Karlholm, centralorten i socknen.

Inom Västlands socken finns ett riksintresse, Karlholmsbruk (C3), med en arkitektur- och teknikhistoriskt intressant bruksmiljö av vallonbrukskaraktär och enhetlig bebyggelse från 1720-talet.

Kulturmiljön före revideringen

Fem stenåldersboplatser är registrerade i Fornsök. Alla framkom vid en specialinventering med inriktning att hitta stenåldersboplatser i norra Uppland (Björck 1999). De återfinns i den sydvästra delen av socknen som gränsar till Marma och Mehedeby på nivån 40 m ö h. Att landskapet såg annorlunda ut då visar benfynden av vikare, en säl som idag främst finns i Norra Ishavet. Andra fynd på boplatserna är krukskärvor och bearbetad kvarts.

För nästa tidsperiod, bronsåldern, finns tio gravrösen utspridda i landskapet. Deras placering visar hur socknen stiger upp ur havet. De flesta finns väster om Tämnaren. I södra delen av socknen finns fyra rösen på nivån 25-30 m ö h. Två ligger väster om Vad och två väster om Valla. De ligger i krönläge på mindre berg i skogen eller på en höjd nära Tämnaren. Ytterligare två rösen finns en bit väster om föregående men de är på en lägre nivå, 20-25 m ö h. Vid ett grustag söder om Sanda har två rösen undersökts 1934 och 1967. Orsaken att de undersöktes var risken att försvinna när grus togs. Uppgifter om 1934 års grävning saknas. Rösena hade stora gropar i mitten, som troligen kan ha grävts bort 1934, när undersökningen gjordes 1967. Inga fynd eller gravkonstruktioner påträffades. De resterande rösena ligger på nivån 10-15 m ö h kring Rävsnäs.

Järnåldern, gravfält och ensamliggande gravar, finns representerad utefter Tämnaren, kring byarna, sett från söder, Vad, Bolstan, Åkerby, Stav, Valla och Näs (Vässle). I norr har Finnerånger och Nöttö kända gravar. Även Väla, väster om Stav har ett gravfält. Sandby har haft ett gravfält, var det har legat är svårt att säga från tidningsartikeln från 24/11 1874. Det som sägs är att 3 spännbucklor, ett runt spänne, ett armband samt en brakteat är funna när 5 eller 6 runda, låga gravkullar borttogs vid grundgrävningen till ett hus som gjordes i samband med utflyttade gårdar. Vilken gård det gäller står inget om.

Den medeltida kyrkan var uppförd i tegel och uppfördes i början av 1300-talet och bestod då av långhus och sakristia. Den revs våren 1855. Inga rester syns av kyrkan. Endast bogårdsmuren och ett fåtal gravstenar/kors finns kvar intill Tämnaren på Stymnes inägomark.

Fältinventeringen 2013, resultat

Västland fältinventerades under september-oktober. Det var fortfarande grönt och lummigt i september med stora svårigheter att se lämningar i kulturlandskapet. Endast ett fåtal bönder hade djur på bete. Nästan alla byar/gårdar har geometriska avmätningsskator från år 1640 och storskifteskator från andra hälften av 1700-talet. Det äldsta läget registreras oberoende om byn/gården är bebodd eller öde. Orsaken är att det kan finnas ett äldre kulturlager under dagens tomt.

Förhistoriska lämningar

Inga nya förhistoriska lämningar påträffades.

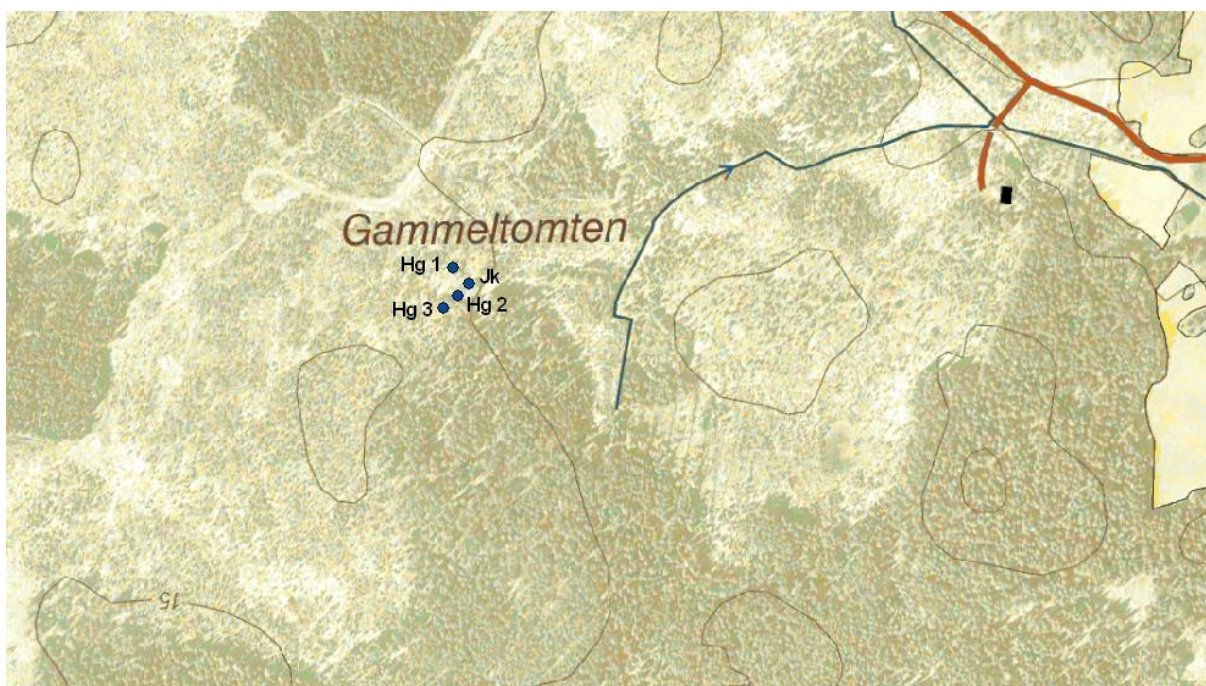
Historiska lämningar

Bebyggelsen har registrerats som slott/herrgård, by-/gårdstomt, lägenhetsbebyggelse såsom torp och backstugor eller husgrunder. Nästan 1/3 av de nyregistrerade lämningarna har med boendet att göra. Under slott/herresäte döljer sig Västlands två säterier, Holmsånger och Finnånger som fortfarande har samma läge som 1640 års kartor visar. Västra Gällbo och två

av Rävsnäs tre gårdar är öde. Resten av byarna/gårdarna är bebyggda på samma läge som de historiska kartorna visar.

Ca hälften av bebyggelselämningarna är från torp eller backstugor (45 st). På Finnerångers skog har torpet Kolbo legat. År 1328 tilldöms ärkebiskop Olof jord i Kolbo av bönder i Holmsånger. Dagens karta anger Kolbo under namnet Finkarbo. Ytterligare ett öde torp ligger på Finnerångers skogsmark. Redan på 1702 års karta omnämns torpet som Gammeltomten, vilket visar att det har funnits bebyggelse på denna plats före bebyggelsen 1702. På båda torpen finns husgrunder och jordkällare. Ett tredje torp återfinns på Vads skogsmark, Finntorpet. Här kunde inga husgrunder påträffas då större delen av torpets tomtmark numera är en kolbotten med en kolarkojegrund. Resten av torpen och backstugorna ligger spritt i socknen, inom byarnas/gårdarnas inägomark.

Gammeltomtens lämningar.

Husgrunderna är oftast rester efter ekonomibyggnader, jordkällare eller annan grund vars funktion inte går att säga något om.

Fäbodväsendet var relativt utvecklat i grannsocknarna Tolfta och Tierp men endast tre kunde påträffas med hjälp av det äldre kartmaterialet. Stymne by hade en fäbod ute i skogen väster om byn. Svenskär var tidigare fäbodvall till Åkerby och Prästgården. På Sandbys fäbodvall kan två husgrunder ses. Den västra delen av den äldre fäbodvägen mellan Sandby och fäboden registrerades.

Fiskets betydelse för socknen visar sig i dess vapen, en fiskebåt och ett nät, från år 1571. Fiskebodar till Finnerånger, Holmsånger och Näs har registrerats. Även torp har haft egna fiskebodar. Inga lämningar kunde återfinnas vid dessa lämningar som idag ligger en bra bit in på land. På en ö, Vitgrundet, finns en tomtning (en lämning efter en byggnad i form av vallar kring golvyta i marknivå). Där påträffades även rester av ett sjömärke. Flera sentida ristningar påträffades på ön Flatgrundsbådan. En annan ristning som hade mer ålderdomligare bokstäver

hittades på Sörbådan, en udde på Storören. Här finns också ett skyttevärn som traditionen säger är från ryska kriget 1719.

Sörbodans ristning.
Foto Anna Ulfhielm

Två järnbruk har funnits i Västland, Västlands bruk och Karlholms bruk.

Västlands bruksstämpel

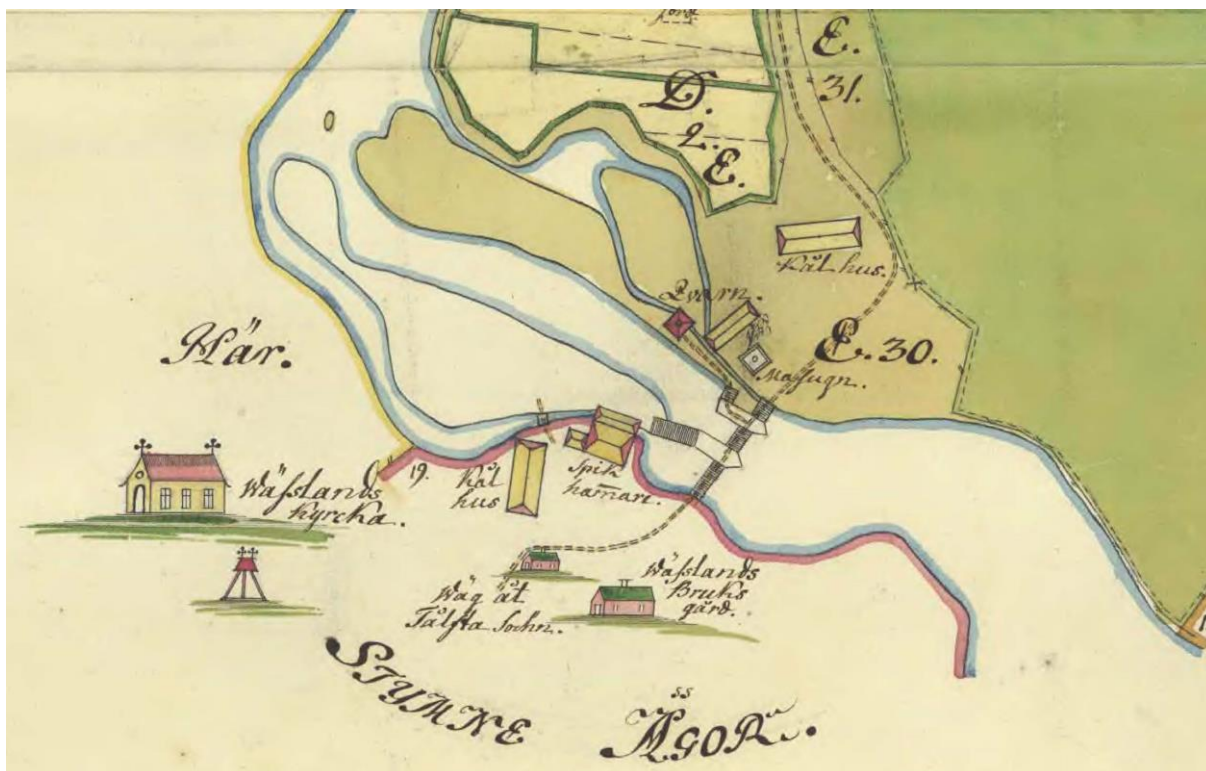

Karlholms bruksstämpel

Västlands bruk omnämns första gången år 1612 som ett kronobruk. Från 1633 arrenderade Velam Wervier det. På platsen uppfördes en hytta, två hamrar och en dammanläggning vid Tämnrånns fall på Stymne och Stavs byars mark. Vid kriget mot Ryssland 1719 brändes bruket ned men återuppbyggdes strax därpå. Charles de Geer på Lövsta förvärvade hela anläggningen 1734. Vid slutet av 1700-talet var bruket enbart ett masugnsbruk men ett manufakturverk inrättades vid denna tid. Lancshiresmede infördes 1873. All industriell verksamhet lades ned år 1902. De flesta bruksbyggnader revs.

Karlholms bruk ligger nära Lillåns utlopp i Lövstabukten på Finnångers ägor. Charles de Geer köpte Finnånger säteri med dess ägor. På platsen anlade han 1728 en masugn, flyttad från Lövsta, från 1735 anlades även en stångjärnshammare, flyttad från Hillebola, Österlövsta socken. Den första masugnen ersattes 1767 av en ny masugn som revs 1834. Stångjärnshammaren lades ned 1748, då den ersattes av en hammare för plåt- och knippjärnsmide. Den var i bruk ett år innan den brann upp. Endast plåtverket återuppbyggdes. Fram till slutet av 1700-talet var produktionen inriktad på framställning av tackjärn och plåtar. 1808 övergick man till stångjärnsmide igen. 1880 uppfördes en stor lancshiresmedja. Mindre delar av det gamla vallonsmidet fick stå kvar inne i den nya smedjan. Järntillverkningen lades ned 1931. Lancshiresmedjan har inte förändrats nämnvärt sedan dess tillkomst. Större delen av utrustningen finns bevarad.

Utdrag ur historiska kartan Stav 1778, Lantmäteristyreliens arkiv

Historisk karta över Karlholms bruk från 1761, 03-VÅL-21, Lantmäterimyndigheternas arkiv.

Ytterst få lämningar finns kvar efter bruken. Västlands bruk är väldokumenterat på kartor från slutet av 1700-talet. Bäst är en storskiteskarta över Stav från år 1778. Där är masugnen, kvarn och ett kolhus på Stav ägor och spikhammaren och ett kolhus på Stymnes ägor utritade, vilket gör det lätt att hitta grunderna för de olika byggnaderna om de fanns kvar. Det som påträffades var en grop med kallmurade kanter på platsen där spikhammaren legat. Resten är

rivet så grundligt att inget syns ovan mark efter de andra byggnaderna förutom kvarnen som finns kvar.

För Karlholms bruk är det tvärtom, inga detaljerade kartor finns hos Lantmäteriet. Endast en karta finns, en storskifteskarta från 1761 över Snatra, där bruket är avritat men på ett sådant sätt att det är svårt att exakt säga var masugnen legat. Av byggnaderna efter Karlholms bruk är endast Lancashiresmedjan kvar. På båda bruken finns vattenrännor med kallmurade kanter kvar.

I Karlholms samhälle finns ett gränsmärke vilket är utsatt på historiska kartor. På ena sidan är inristat årtalet 1770 och på den andra sidan bokstäverna CHB, Carlholms bruk.

Gränsmärke i Karlsholm. Foto Anna Ulfhielm

På 1701 års karta över Snatra går kustlinjen ca 100 m söder om nuvarande kust vid Järnbogrundet. En fiskehamn låg där nordöst om Snatra boda. Från denna hamn utskeppades vallonjärnet från åtminstone 1741 och fram till 1800-talets slut. Karlholms järnbod låg här. Redan då gick en smal ca 85 m l väg fram till huset pga. det låga vattnet. Det är möjligt att rester finns kvar vid dagens småbåtshamn. Fem moringar finns utefter områdets västra kant.

Förutsättningarna att mala säd verkar ha varit goda i socknen. De flesta byarna har haft en egen kvarn, flera av dem har t.o.m. haft en kvarn per gård. Det är endast vid två kvarnar som rester finns kvar, Kårbo kvarn och Östra Vad. Den senare har haft fyra skvaltkvarnar. För resten av de registrerade kvarnarna finns inga synliga rester kvar.

Finnånger, Prästgården, Sätra och Vad har alla haft en såg. Det finns rester kvar av Västra Vads såg. Vid Storån, i en böj nära utloppet i havet, har tre kvarnar och två sågar legat. Kartan med uppgifterna är inte daterad men den tillkom troligen i början av 1700-talet. Här är muddrat och omgrävt så inga synliga rester gick att iakttä.

Vid samma böj av Storån finns en flottningsränna norr om ån. Ytterligare en flottningsränna finns, Dalälven-Havet Rännan. Den är ca 16 km lång och går från Marma i väst till Getpinan i öst, väster om Snöskär. Större delen genom Västland är igenlagd, speciellt de delar som gått genom åkermarken. En bro över Tämnaren finns kvar. Rännan byggdes 1939.

I bilagan, tabell 4, sidan 34 finns alla lämningar som registrerats i Fornsök inom Västlands socken 2013. Dels är det lämningar från förstagångsinventeringen samt ett fåtal som inkommit i registret efter 1952, kolumn 1952, dels är det nya lämningar som framkom vid 2013 års revideringsinventering, kolumn 2013. Det går även att utläsa hur många av respektive antikvarisk bedömning som finns av de olika lämningstyperna.

Söderfors socken

Bo Ulfhielm

Landskap och bebyggelse

Söderfors är en långsmal socken som följer Dalälven. Ytan är drygt 100 kvadratkilometer och merparten av bebyggelsen koncentrerad kring huvudorten Söderfors. Marken i norra socknen är i regel blockrik, låglänt och skogbeväxt. Bara i anslutning till Untra finns lite större sammanhängande åkerarealer.

Området hade länge karaktären av utmark till Tierp och socknen bildades sent - år 1699. Genom tillskott från Hedesunda på 1800-talet fick socknen sina nuvarande gränser. Såväl ortnamn som fornlämningsbestånd bekräftar en sen kolonisation. Här finns varken järnåldersgravfält eller lösfynd av järnålderskaraktär. Den tidigaste fasta bebyggelsen tillkom under medeltiden med tre byar. Den verkliga inflyttningen tar dock inte fart förrän i slutet av 1600-talet då Söderfors järnbruk tillkommer för att bl.a. förse riket med smidda ankare. Stålindustrin är fortfarande närvarande på orten.

Tidigare inventeringar

Förstagångsinventeringen genomfördes år 1953 med Gunnar Ekelund som ansvarig platsledare. Då registrerades 31 poster. Ett påfallande stort antal av dessa utgjordes av stående byggnader och olika typer av minnesmärken, men även ett antal kolbottnar efter resmilor. Merparten var sålunda lämningar som då inte låg särskilt långt tillbaka i tiden. Detta kan förklaras, dels av bristen på andra, mera klassiska, fornlämningskategorier, och dels av den särställning som järnbruket har haft och den betydelse som dess anläggningar tillmätts. Ingen regelrätt Skog och Historia inventering har bedrivits inom socknen. Däremot har Söderfors

berörts av den inventering efter stenåldersboplatser som bedrivits av frivilliga på båda sidor landskapsgränsen mot Gästrikland. Genom denna har en handfull boplatser av gropkeramisk karaktär registrerats. De ligger kring 40-45 m över havet i anslutning till Dalälven. Dessutom har enstaka arkeologiska utredningar renderat ett antal registreringar, främst boplatser och kolningsanläggningar. Totalt fanns vid början av 2013 59 poster i fornminnesregistret.

Ankaret är symbolen för Söderfors. Detta är ett av många minnesmärken och byggnader med anknytning till järnbruket som registrerades vid förstagångsinventeringen (Söderfors 12:1). Foto Bo Ulfhielm

Resultat

Samtliga lämningar som registrerades vid förstagångsinventeringen har återbesökts. Detta har bl.a. resulterat i att 6 lämningar fått ändrade geometrier p.g.a. felinprickningar. Flera har också fått ändrad lämningstyp och status. Som ett typiskt exempel kan nämnas Söderfors 20:1 vilken var registrerad som gruvhål, men som utgörs av ett kalkbrott. Ett annat exempel är Söderfors 23:1 som var registrerad som plats för hytta utifrån ett ortnamn, men där inga lämningar iakttagits. Vid årets revidering påträffades stora mängder slagg och sot i en åkrök, vilket tyder på att hyttplatsen legat där. Några poster har också utgått då de inte kan anses utgöra kulturhistoriska lämningar.

När det gäller nyinventeringarna har största delen av tiden lagts på att identifiera lämningar som excerperats från historiska kartor. Dit hör t.ex. bytomter, gränsmärken och torp. Tre av de nyregistrerade bytomterna – Brusbo, Grimsarbo och Untra – har medeltida skriftliga belägg. Av dessa har Untra och Brusbo övergivna partier. Av särskilt intresse är Untra som övergått från by till frälsegård under 1600-talet. Bebyggelsen har haft flera olika lägen och frälsegårdens första läge utgör idag åkermark.

Ett annat intressant resultat av excerperingen var två kvarnar med 1600-talsbelägg. Denna lämningstyp är vanligen svår att identifiera i fält då vattendragen ofta muddrats och rensats under senare historisk tid. Att dessa två nu kunde beläggas i fält kommer sig av att de ligger i ålopp som torrlagts redan under 1700-talet. Här kan nämnas att en stor del av de medeltida skriftliga beläggen från området berör just kvarnar, däribland det allra första från 1300-talet. Det är inte osannolikt att de kvarnar som nu registrerats har medeltida upprinnelse.

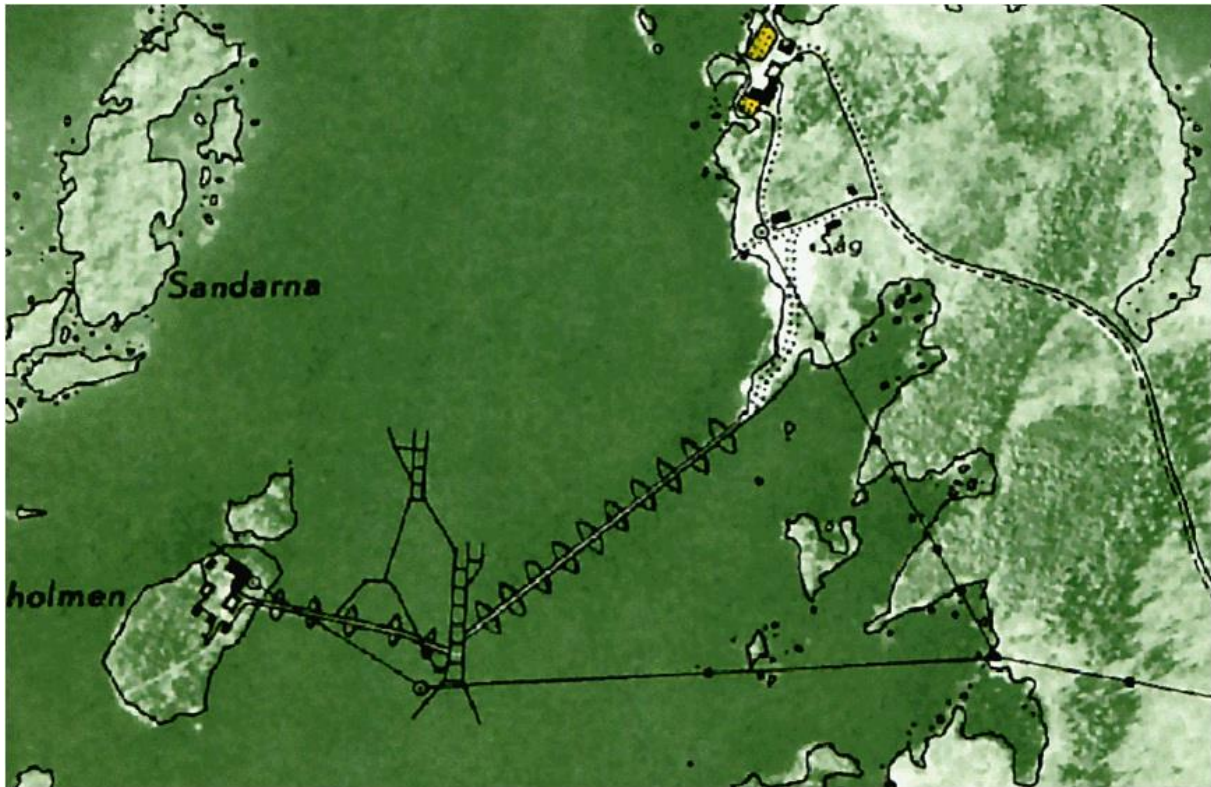

I ett fall i en numera torrlagd åfåra fanns spår av en kvarn som redovisas på en geometrisk karta från år 1640 (Söderfors 71). Foto Bo Ulfhielm

Närmare 20 % av socknens yta utgörs av Dalälven, som väster om Söderfors samhälle bildar en fjärd med många mindre öar utan landförbindelse. Dessa har sannolikt inte besökts vid förstagångsinventeringen. Två inventeringsdagar ägnades åt att besöka mindre öar med båt. Det visade sig dock att dessa i regel var mycket blockrika och svårtillgängliga, antalet nyregistrerade lämningar blev därför få. Dock registrerades några gränsmärken samt lämningar med anknytning till flottningen på Dalälven.

Just flottning har haft en stor kulturhistorisk betydelse för Söderfors och flottningslämningar har därför aktivt eftersökts. Även i östra delen registrerades flera sådana, bl.a. kring det s.k. Rämsö skilje, en av des större skiljeplatserna för timmer i Dalälven. Här fanns såväl rester av bebyggelse som spår efter omfattande anläggningar i vattnet (Söderfors 64 m.fl.) En annan kategori som kan nämnas är stenvalvbroar. Tre stycken nyregistrerades, varav en (Söderfors 85) är att betrakta som övergiven och fast fornlämning.

Råmsö skilje på ekonomisk karta från 1950-talet (Söderfors 64)

I bilagan, tabell 2, sidan 31 finns alla lämningar som registrerats i Forsök inom Söderfors socken 2013. Dels är det lämningar från förstagångsinventeringen samt ett fåtal som inkommit i registret efter 1953, kolumn 1953, dels är det nya lämningar som framkom vid 2013 års revideringsinventering, kolumn 2013. Det går även att utläsa hur många av respektive antikvarisk bedömning som finns av de olika lämningstyperna.

Vendel socken

Britt-Marie Franzén

Landskap och bebyggelse

Socken utgör den sydligaste i Tierps kommun. Den karaktäriseras av den långsmala Vendelsjön med Vendelåns utlopp i söder som omges av ett öppet odlingslandskap bestående av åkrar och strandängar. Sjön och ån utgör idag en av Fyrisåns huvudtillflöden. Socken begränsas i väster av en utlöpare från Uppsalaåsen, Vendelåsen (Tierp tar tillvara, 2001). Inom socknens norra och nordvästra delar vidtar en större skogsbygd med inslag av mindre öppna partier med mossor och jordbruksmark. Här dominerar moränen med inslag av glacial och postglacial lera. Mindre inslag av urberg finns i socknens östra och västra delar. Landskapet är förhållandevis flackt med nivåer mellan 25 och 50 m ö h.

Första gången som Vendel socken omnämns är från år 1291 ”in Vendil”. Socken har haft samma utbredning under medeltid fram till 1950 och utgör en naturligt avgränsad bygd. Både den förhistoriska bebyggelsen och dagens har koncentrerats i de södra och centrala delarna (Vendelbygden) medan skogsbygden i norr och väster i huvudsak koloniserats under medeltid

(Sätessgård och gods, 1996). Bebyggelsen i den centrala Vendelbygden har fortfarande en agrar karaktär med den medeltida kyrkan centralt belägen på en ås utmed Vendelsjöns västra kant. Inom skogsbygden dominerar ensamgårdar och torp. Vid sjöns nordvästra strand ligger slottet Örbyhus, uppfört under 1600-talet, på platsen för en den äldre medeltida Örby gård (Sätessgård och gods, 1996). Slottet och anslutande byggnader samt parken utgör idag ett *byggnadsminne*.

Området runt Vendelsjön *utgör riksintresse för kulturmiljö* (riksintresse nr 14), med motiveringen; dess unika fornlämningsmiljö och vetenskapliga värde, medeltida stormannakyrka och en slottsanläggning.

Centralorten utgörs av Örbyhus i socknens norra del. I övrigt är socknen en glesbygd med tydlig agrar bebyggelse både inom den södra delen och i skogsbygden.

Tidigare inventeringar, arkeologiska undersökningar, litteratur

De äldsta inventeringarna i socknen har gjorts i delar av socknen eller kategorivis med början redan under 1800-talet. Riksantikvarieämbetet genomförde på 1920-talet en sockeninventering vilken följdes av en mer heltäckande fornminnesinventering på 1950-talet, inför utgivningen av den ekonomiska kartan (Vendel1:1-190:1).

Revideringsinventering har tidigare genomförts inom delar av socknen år 1978 (Vendel 194:1-256:1) och år 1999 (Vendel 269:1-287:1). Däremellan och efteråt har ett antal registreringar gjorts av nyupptäckta lämningar i samband med nyanmälningar, utredningar och vid arkeologiska undersökningar (Vendel 191:1-193:1, 257:1-268:1, 288:1-358).

Allt sedan båtgravarnas upptäckt i Vendel i slutet på 1800-talet påbörjades ett flertal arkeologiska forskningsundersökningar i socknen. I regel undersöktes bara delar av gravfält och större gravhögar. Även under de senaste 20 åren har flera både större och mindre forskningsundersökningar pågått inom socknen.

De senaste årens arkeologiska undersökningar har i huvudsak skett i samband med utbyggnaden av E4:an samt dess till- och påfartsvägar. Flera av dessa har förutom gravar även omfattat delar av boplatser, medeltida husgrunder och historiska lämningar.

När det gäller litteraturen har två avhandlingar varit vägledande när det gäller socknens historia dels Sigurd Rahmqvists Sätessgård och gods från år 1996, dels Antons Seilers avhandling I skuggan av båtgravarna från år 2001, förutom ett flertal arkeologiska rapporter och artiklar.

Fältinventeringen 2013

Revideringen omfattade hela eller delar av kartbladen; 12H4i, 12H4j, 12H5i, 12H5j, 12I5a, 12H6j, 12I6a.

Inom de ekonomiska kartblad som revideringsinventerades under åren 1978 (12H3j, 12I3a, 12I4a) saknades registrering av bebyggda by- och gårdstomter. I detta uppdrag ingick att göra en komplettering och registrera dessa. Inom de kartblad som revideringsinventerades år 1999 (12I5b och 12I4b) ansågs inga ytterligare kompletteringar nödvändiga.

Slutrevideringen kom att få en större omfattning än vad som ovan angivits. Inom de delar som reviderats på 1970-talet krävdes större arbetsinsatser än vad som beräknats. Dels rektifierades historiska kartor till samtliga byar, vilket gav upphov till flera registreringar förutom by- och

gårdstomter av torp samt övriga historiska lämningar och dels genom att alla äldre nummer kom att återbesökas varav flera krävde kompletteringar. I några fall registrerades husgrundsterrasser, vilka vid tiden för den äldre revideringen ännu inte uppmärksammats som lämningstyp. Även inom de kartblad som revideringsinventerades under 1999 har några kompletteringar gjorts i huvudsak hämtade från de historiska kartorna.

Yngre järnålderns lämningar har dominerat forskningen och därmed de arkeologiska undersökningarna inom socknen och andra tidsperioder har inte uppmärksammats på samma sätt trots att indikationer och förutsättningar har funnits.

Nyregistrerade lämningar utgörs av 263 lokaler (Vendel 359- 621). Inom det nyreviderade området har alla registrerade lämningar från förstagångsinventeringen besökts och redigerats i Fornsök och av de som tillkommit därefter har ett fåtal redigerats. Inom 1978 års revideringsområde har samtliga äldre registrerade lokaler från förstagångsinventeringen återbesökt och redigerats i Fornsök. Inom 1999 års revideringsområde har förutom nyregistreringar även ett par lokaler kompletterats och redigerats i Fornsök.

I nedanstående beskrivning av nyregistrerade lämningar ingår även de som är belägna inom de tidigare reviderade kartbladen.

Stenålder

Från förstagångsinventeringen är två fyndplatser registrerade som kan dateras till stenålder. Det är en flintspets samt del av en flintspets och en flintknivkniv som påträffats i socknens södra del inom Gryttbys ägor. I samband med forskningsundersökningar av järnålderns lämningar, har fynd och anläggningar påträffats som kan dateras till äldre perioder. Vid en specialinventering påträffades två boplatser i socknens norra del och vid arkeologiska undersökningar i samband med utbyggnaden av vägen mellan Bergby och E4, har två neolitiska boplatser undersökts.

Revideringen 2013

Inga nya boplatser påträffades vid revideringen. Ett par lokaler har registrerats med ”uppgift om” boplatslämningar från stenålder. De har framkommit i samband med arkeologiska forskningsundersökningar vilka ej tidigare registrerats. Vid inventeringen påträffades några lösfynd i åkermark i socknens sydvästra del, i brytzone mot skogsmark. De utgörs av en bit flinta, möjligen en kärna samt en bit kvarts med slagytor. Tidigare påträffade fynd av stenartefakter som finns i Statens Historiska museums samt i Uppsala universitets museums samlingar har registrerats på ca 20 lokaler, varav de flesta med uppgift om inom vilken by de påträffats. Samtliga fynd är från socknens centrala och södra delar, påträffade både inom de öppna jordbruksmarkerna samt mot skogsbygden.

Bronsålder – äldre järnålder

Bronsålderns lämningar är få. Sju skärvstenshögar fanns registrerat och en har undersökts, samtliga belägna i socknens södra del i brytbygden mellan skog och öppen mark. Från förstagångsinventeringen är ett skålgropsblock registrerat. På blocket finns 20 skålgropar. Intill blocket har vid en arkeologisk utredning två boplatser delundersökts varvid skärvsten, grophus m.m. påträffades. Vid undersökningar i samband med E4 har 5-6 lokaler påträffats med skålgropar. Inom en lokal är 11 block med vardera en skålgrop. Vid revideringen 1999 påträffades ett block i socknen nordöstra del med 10 skålgropar.

Ett gravfält i socknens norra del, särskiljer sig från de andra. Det utgörs av ett 15-tal stensättningar och röseliknande stensättningar, sannolikt anlagda under bronsålder/äldre järnålder. Även på en höjd benämnd Tempelberget, i gränzonen mellan skogs och jordbruksbruk finns ett gravfält/gravgrupp med ett röse och stensättningar. Gravar som morfologiskt tillhör äldre järnålder påträffades i och med en utredning för vägen mot Örbyhus.

Äldre järnåldersgravfält. Foto Bitte Franzén

Revideringen 2013

Fyra skärvstenshögar nyregistrerades. Två av dessa i socknens centrala delar varav en utgör en skärvstensförekomst samt den andra tidigare var registrerad som en gravhög. I åkermarken i närområdet påträffades ett par lösfynd, bl.a. en knacksten och del av ett bryne. De andra skärvstenshögarna belägna i den norra delen utgörs av flacka högar, båda belägna intill gravar. Ytterligare två lösfynd av knackstenar registrerades, både funna i åkermark, varav den ena i den centrala delen, söder om kyrkan och den andra i den nordöstra delen, söder om Örbyhus.

Knacksten påträffad i åkermark. Foto Bitte Franzén

En skafthålsyxa i brons registrerades (UMF), vilken tidigare har påträffats i Holvarbo, norr om centralområdet. I socknens nordöstra del påträffades ett block med tre osäkra skålgropar.

Äldre järnålder - Yngre järnålder

Det man förknippar med socknen är yngre järnålderns uppmärksammade lämningar som förutom båtgravarna även omfattat storhögen Ottarshögen samt Vendelas hög. Totalt 55 gravfält är registrerade varav mer än hälften innehåller högar samt flacka övertorvade stensättningar. Det till antalet största sammanhängande gravfältet ligger inte direkt i det centrala Vendel utan norr om, utefter Vendelsjöns västra kant. Inom socknens södra del är två runstenar. Boplatslämningar från yngre järnåldern har påträffats och undersökts bl a väster om kyrkan.

Revideringen 2013

Inga nypåträffade gravfält har registrerats. En tidigare registrerad gravgrupp utökades till ett gravfält, som tidigare delundersökts. Båtgravfältets geometri utökades efter äldre ritning. På två ställen registrerades uppgift om gravfält respektive gravar intill bytomter med medeltida belägg från äldre uppgifter. Gravfältet har delundersökts och resterande gravar samt bytomt har försvunnit i o m grustäkt. Även de andra gravarna har troligen försvunnit vid grustäkt. Ett gravfält har fått utgå, då det visade sig att lämningarna utgjorde rester av husgrunder på en bytomt. Av de 55 gravfälten har fyra undersökts och 11 delundersökts vilka har kompletterats i Fornsök.

Tio nya ensamliggande gravar registrerades varav två högar och resterande av runda stensättningar. Av dessa kom hälften att bedömas som Fornlämning varav övriga fick den antikvariska bedömningen Bevakas. Ett par tydliga stensättningar med kraftig stenfyllning framkom utmed Vendelsjöns nordvästra sida. De som kom att få bedömningen Bevakas beror på att de bedömts kunna utgöra gravar men p.g.a. täktskador eller att de varit belamrade med ris och/eller hög växtlighet anses de något osäkra. Lösfynd från yngre järnålder som finns i SHM:s samlingar har registrerats där det inte angivits att de kommer från en specifik gravanläggning. Trots detta har sannolikt merparten tillhört gravgömmor. Uppgift om två försvunna runstenar har registrerats i socknens södra del.

Nyfunnen stensättning. Foto Bitte Franzén

Medeltid och historisk tid

Historiskt sett har socknen haft mest skatte- och frälsebönder, varav en del byar helt dominerats av skattebönder. De centrala delarna, väster och söder om Vendelsjön har dominerats av frälsejord vilken under senmedeltiden övergick i högfrälsets ägo medan skattebönderna dominerade skogsbygden (Sätessgård och gods, 1996). Två områden utmärker

sig i det medeltida materialet, dels godscomplexet runt Vendels kyrka, dels sätesgården i Örbyhus. Enligt S. Rahmqvist har godscomplexet runt kyrkan utgjorts av två större byar, vilka haft helt olika förlopp. Intill kyrkan har byn lösts upp till mindre bebyggelseenheter redan under medeltid och Karby söder om kyrkan har hållits intakt, men på dess utmark har under medeltid en hel del nya bebyggelseenheter tagits upp. Byns utmark kom därmed att hamna utanför de nya bebyggelseenheterna. För sätesgården Örby finns, förutom tidigare ägandelängder, en del uppgifter först på 1450-talet. Under 1550-talet ingick i sätesgården flera av de gårdar och byar som tidigare ingått i Vendelgodset, samt gårdar i socknens norra del.

Inga by- och gårdstomter eller torp var registrerade vid förstagångsinventeringen förutom några äldre byggnader samt en hög, vid Fånby, anges kunna utgöra en husgrund.

Vid tidigare revideringsinventeringar och utredningar har nio by- och gårdstomter samt 17 lägenhetsbebyggelser registrerats

Övriga lämningar som var registrerade vid förstagångsinventeringen utgörs av kolbottnar, kolarkojor, industriella lämningar, vägmärken, kvarnar, fångstgropar samt ett stort antal fornlämningsliknande lämningar och naturbildningar.

Revideringen 2013

Inom Vendel socken förekommer ett stort antal bebyggelsenamn med efterleden -bo, -boda, precis som i de närliggande socknarna Tolfta, Tierp och Österlövsta. Flera av dessa torp och gårdar har medeltida skriftliga belägg (Det medeltida Sverige (DMS)). De är i regel belägna i de mer perifera historiska utmarkerna, men i Vendel socken förekommer de även inom centralområdet och har som ovan angetts ingått i Vendelgodset och senare i Örbyhus sätesgårds ägo. Inga gravar eller gravfält har kunnat påträffas i anslutning till enheter med bo- och bodanamn. Detta styrks i regel av själva förleden, som i många fall utgörs av ett kristet mansnamn.

När det gäller bebyggelselämningar har 79 by- och gårdstomter registrerats. Av samtliga registrerade by- och gårdstomter utgör 16 % Fornlämning. Av dessa har fyra legat på dagens åker intill Vendelsjöns västra strand. En bytomt är delundersökt (Fånby). Flera av de bebyggda by- och gårdstomterna utgörs av ensamgårdar, både i centralområdet och i skogsmarken. I centralområdet finns 12 ensamgårdar som tidigare ingått i Vendelgodset. En terrassering inom Örbyhus slotts golfbana registrerades som kan ha utgjort en försvunnen byenhet som under tidig medeltid tillsammans med Örby by bildat Örbyhus (S. Rahmqvist, 1996)

Husgrund på Bergs bytomt. Foto Bitte Franzén

68 lägenhetsbebyggelser har registrerats vid revideringen. Av samtliga registrerade lägenhetsbebyggelser utgör 50 % Fornlämning. Huvudparten av lägenhetsbebyggelserna utgörs av torp, resterande av backstugor och övriga, inom vilken bl.a. döljer sig tidigare bebyggda utjordar.

Ett par kalkbrott registrerades, den ena på en av bergshöjderna inom slättområdet, väster om Vendelsjön och den andra öster om sjön. Det förra utgörs av ett gruvhål, ca 100x25 m stor och 5 m dj samt en dynamitkällare. Gruvan står som ”urkalksten” i Svenska gruvor. I anslutning till gruvområdet registrerades en kalkugn. Enligt boende har kalken eller kalkstenen ha använts till kyrkan, men detta har ej kunnat beläggas. Det andra kalkbrottet är 60x40-50 m st och 5 m dj, även det med en intilliggande kalkugn. Ytterligare fyra kalkugnar registrerades, alla inom socknens södra hälft.

Kalkbrott vid Solberga. Foto Bitte Franzén

Kalkugn vid Solberga. Foto Bitte Franzén

På två ställen påträffades slagg, det ena i närheten av kyrkan där det enligt en äldre karta funnits en smedja. Den andra är i socknens nordvästra del där det finns uppgift om en hytta.

De agrara lämningarna är få vilket även tidigare inventeringarna har påvisat. En fossil åker registrerades i socknens norra del, avgränsad av hak och odlingssten. Övriga agrara lämningar utgörs i huvudsak av stenvägar och enstaka röjningsrösen.

Ett fåtal skogsbrukslämningar har registrerats såsom kolbottnar, kolarkojor och tjärdalar i huvudsak socknens norra delar. Nämnas bör två kolningsgropar som även de påträffades i socknens skogsområde i nära anslutning till röset på Tempelberget.

Av äldre industrilämningar är kvarnar den mest förekommande och på åtta platser har skvalt- och hjulkvarnar registrerats. Av de kategorier där enbart en eller några lämningar påträffats kan nämnas fångstgropar, vägmärken, gränsrösen och vägbankar.

Ett lösfynd som påträffades på Örbyhus golfbana är en sten med inskription. Stenen är oval ca 60x45 cm stor med sannolikt tyska texter och någon form av en bild i centrum. Stenens funktion har ej kunnat fastställas. Den förvaras på Örbyhus slott.

Sten med inskription funnen vid golfbanan. Foto Bitte Franzén

Övriga lämningar

30 lämningar har fått utgå, varav hälften tidigare utgjort fornlämningsliknande bildning eller lämning. Enbart tre var tidigare bedömda som fast fornlämning. Två av dess utgjorde tidigare stensättningar med en anteckning om osäkra fornlämningar. En ny bedömning visade att dessa inte utgör någon fornlämning. Den tredje utgjorde det tidigare beskrivna gravfältet, vilket kom att ombedömas till en bytomt. Övriga som har fått utgå har varit historiska lämningar samt två osäkra stensättningar(?).

I bilagan, tabell 3, sidan 32, ingår endast de lämningar som har besökts och åtgärdats i Fornsök vid revideringsinventeringen, dvs. tabellen har inte med alla lämningar som registrerats mellan de båda inventeringarna.

Interna och externa kontakter

Under fältsäsongen har vi haft både interna och externa fältbesök. Historikern Sigurd Rahmqvist och arkivarien Gun-Britt Aagård besökte oss under en dag i Vendel socken. Våra frågor gällde i huvudsak de medeltida etableringarna inom socknarna samt historiken runt Vendelgodset och Örbyhus.

Arkeologer från Länsstyrelsens kulturmiljöenhet har deltagit under några dagar i fält vilket varit givande för båda parter. Kontakt med lokalbefolkning, hembygdsfolk och andra intresserade har pågått under hela fältperioden.

Slutord

Under säsongen har Hållnäs, Västlands, Söderfors och Vendels socknar reviderats enligt Länsstyrelsens ansökan till Riksantikvarieämbetet för 2013. Totalt har 1273 lokaler inventerats och registrerats eller redigerats i Fornsök. Av dessa är 719 nya lämningar.

De registreringar som gjorts i Fornsök mellan Riksantikvarieämbetets inventering på 1950-talet och revideringen 2013 har i många fall varit svårhanterade båda vad gäller att tolka och att registrera. Rapporterna har ibland haft för knappa beskrivningar och för få parametrar för en fullständig registrering i Fornsök. Det gäller både forskningsundersökningar, anmälningar och arkeologiska undersökningar. I flera fall har tillägg gjorts på samma fornlämningsnummer utan att urskilja olika kategorier av lämningar, vilket gör att de inte är sökbara.

Vendelas högs, delundersökt och restaurerad. Foto Bitte Franzén

Vid registrering av by- och gårdstomter har vi i regel haft tillgång till både 1600- och 1700-talens kartor. I vissa fall överensstämmer dessa bylägen, men ofta är 1700-talets by större. Vid registreringen har alltid den äldsta kartmarkeringen registrerats. I vissa fall har även 1700-talets bytomt markerats, vilket medfört att flera bylägen registrerats på samma by. Detta kan bero på att riktlinjerna från RAÄ utformades före 1600-talets jordeböcker var digitaliserade och lättillgängliga och att man inte insåg problemet.

De torp och backstugor som fortfarande är bebyggda (och inte är primärenheter), och finns markerade på kartor från 1600- och 1700-talen eller har äldre skriftliga belägg, ska enligt RAÄ inte registreras i Fornsök.

Yngre bebyggelse som finns med tidigast på Häradskartorna, exempelvis backstugor har registrerats i mån av tid.

Då enbart ett fåtal öar besöktes och flera lämningar påträffades, är det troligt att även flera andra öar som inte blev besökta, har lämningar.

Stockholm och Gävle december 2013

Anna Ulfhielm, Bo Ulfhielm och Britt-Marie Franzén, Länsstyrelsen i Uppsala län, december 2013

Referenser

Litteratur

- Arrhenius, Birgit, Eriksson, Gunilla, (Red). (1997). SIV. Svealand i Vendel- och vikingatid. Rapport från utgrävningarna i Vendel. Arkeologiska forskningslaboratoriet. Stockholm.
- Berg, Lena, Hermodsson, Örjan. (2002). Dannemora bergsbruksområde. Atlas över Sveriges bergslag. Jernkontoret. Bergshistoriska utskottet Serie H 115 och Riksantikvarieämbetet, Kunskapsavdelningen.
- Björck, Niclas, (1999). Gropkeramiska boplatser i norra Uppland: en inventering av neolitiska kustboplatser 1997. Länsstyrelsens meddelandeserie, Länsstyrelsen, Uppsala län, 1999:11.
- Broberg, Anders, (1990). Bönder och samhälle i statsbildningstid. En bebyggelsearkeologisk studie av agrarsamhälle i Norra Roden 700-1350. Rapporter från Barknåre-projektet III. Upplands fornminnesförening och Hembygdsförbund. Diss. Uppsala.
- Dahlbäck, Göran, (1974). Fornvännen. Landhöjning och bebyggelse i nordligaste Uppland
- Det medeltida Sverige (DMS), 1:1, Uppland, Norra Roden (Dahlbäck G, Jansson B, Westin G T). Stockholm 1972.
- Det medeltida Sverige (DMS), 1:4, Uppland, Tiundaland: Tierp, Våla, Vendel, Oland, Näringhundra (Janson R, Rahmqvist S, Skoglund L-O). Stockholm 1974.
- Flygare, Iréne A m.fl. (Red). Tierp tar tillvara. Reviderat kulturmiljöprogram för Tierps kommun 2001. Tierp 2002.
- Fredman, Per-Olof. (2009). Skog & Historia i Uppsala län. Rapport 2, 2009. Skogsstyrelsen.
- Frölund, Per, Lars-Inge Larsson, (1995). 709: arkeologi i Tiundaland: arkeologisk utredning, Väg E4 sträckan Uppsala-Mehedeby, delen Läby-Månkarbo och väg 709 Läby-Örbyhus, Tierp, Vendels och Viksta socknar, Uppsala och tierps kommuner, Uppsala län, Uppland. Riksantikvarieämbete, UV- Uppsala, Rapport 1995:21.
- Frölund, Per, Göthberg, Hans, (2010). Lingnåre i Hållnäs, arkeologi på kulturrestvervat. Upplandsmuseet, Rapport 2010:40.
- Hennius, Andreas, Svensson, Jonas, Ölund, Anna, Göthberg, Hans (2005). Kol och tjära – Arkeologi i norra Upplands skogsmarker. Undersökning för E4. Vendel, Tierp och Tolfta socknar, Uppland. Upplandsmuseet. Uppsala.
- Larsson, Lars-Inge, (1997). Väg 709 Läby-Örbyhus, arkeologisk förundersökning, Fembäcke, Brunnby, Bergby, Kättslinge och Kurirstenen, Vendel socken, Tierps kommun, Uppsala län, Uppland. Riksantikvarieämbetet, UV-Uppsala Rapport 1997:35
- Lindqvist, Christina, Hägerman, Britt-Marie (Red). Om järn och människor, Ekomuseum Bergslagen berättar i landskapet. Guidebok. Ekomuseum Bergslagen. Falun 2010.

Nilsson, Pia. (2010). Bortom åker och äng. Förekomst och betydelse av kvarnar, fiske, humle- och fruktodlingar enligt de äldre geometriska kartorna (ca 1630-1650). Diss. Uppsala.

Nordin, Stefan. (1998). Milstolpar: Stockholm, Uppsala, Södermanland. Historik, underlag och anvisning för upprustning och vård. Stockholm 1998.

Rahmqvist, Sigurd. (1996). Sätessgård och gods. De medeltida frälsegodsens framväxt mot bakgrund av Upplands bebyggelsehistoria. Diss. Stockholm.

Seiler, Anton, (2001). I skuggan av båtgrvarna. Landskap och samhälle i Venendel socken under yngre järnåldern. Diss. Stockholm.

Seiler, Anton, (2001). I skuggan av båtgrvarna. Landskap och samhälle i Venendel socken under yngre järnåldern. D 1, Text och figurer. Diss. Stockholm.

Seiler, Anton, (2001). I skuggan av båtgrvarna. Landskap och samhälle i Venendel socken under yngre järnåldern. D 2, Appendix. Diss. Stockholm.

Syse, Bent, (2007). Valla, Västlands sn, Uppland. Kartering och besiktning. Upplandsmuseets rapport 2007:09.

Windelhed, Bengt, (1995). Barknåre by, markanvändning och bebyggelse i en uppländs by under tusen år. Rapporter från Barknåreprojektet 5. Diss. Stockholm

Arkiv och bibliotek

www.lantmateriet.se

www.fornsok.se

www.ra.se

www.sofi.se

www.historiska.se

Antikvarisk-Topografiska arkivet (ATA)

Vitterhetsakademins bibliotek

Tierps kommuns bibliotek

Bilagor

Statistik över antal lämningar som har reviderats från förstagångsinventeringen 1952 och nyregistreringar 2013 inom Tierps kommun.

Förklaringar till använda förkortningar i tabellerna:

1952/53 = förstagångsinventeringen = **rött**

2013 = revideringsinventeringen

R = fast fornlämning

Ö = övrig kulturhistorisk lämning

B = bevakas

U = uppgift om

F = förstörd

U = undersökt och borttagen

E = ej kulturhistorisk lämning

Lämningstyp som är **himmelsblå** = en lämningstyp uppdelat på flera olika lämningstyper

Bilaga 1 Statistik över Hållnäs socken

Tabell 1. Antal lämningar och lämningstyper från 1952 och 2013

HÅLLNÄS									
Lämningstyp	1952	2013	R	Ö	B	U	F	U	E
Begravningsplats	2		2						
Bro		1		1					
Brunn		2		2					
Bytomt/gårdstomt *	2		1	1					
Bytomt/gårdstomt		47	5	41	1				
Båtlämning		2		2					
Dammvall	1			1					
Depåfynd		1						1	
Fiskeläge	1		1						
Fiskeläge		15		4	2	9			
Fornlämningslik lämning	2			1			1		
Fornlämningslik lämning		1		1					
Fossil åker	2			2					
Fossil åker		4	1	3					
Fyndplats	1			1					
Fyndplats		4				3		1	
Fyr		2		1		1			
Fångstgrop	2		2						
Fångstgård	1		1						
Färdväg		13	4	9					
Förtöjningsanläggning		8		8					
Gistgård		1				1			
Gravfält	22		20				1	1	
Gruvhål		2		2					
Gränsmärke	4			3			1		
Gränsmärke		34	1	33					
Hamnanläggning		3		2		1			
Husgrund, historisk	1		1						
Husgrund, historisk		14		13		1			
Bergsbruk		1				1			

Jordbruk		8		8					
Kolning		4		4					
Övrigt		1		1					
Hägnad		8		8					
Stenmur				8					
Hägnadssystem		3		3					
Kanal		1		1					
Kemisk industri, tjärgrop	1		1						
Kolningsanläggning		2		2					
Kolbotten				2					
Kompassros	1		1						
Kvarn		5				5			
Källa med tradition	1		1						
Lägenhetsbebyggelse	1			1					
Övrig				1					
Lägenhetsbebyggelse		36	16	14	2	4			
Backstuga		4	3			1			
Torp		23	11	8	2	2			
Övrig		9	2	6		1			
Minnesmärke	5		3	1			1		
Minnesmärke		2				2			
Naturföremål m tradition	2			2					
Område m skogsbrukslämn		9		9					
Kolbotten och kolarkojegrund		9		9					
Ristning, medeltid/historisk		3		3					
Runristning	2		2						
Röjningsröse	2			1			1		
Röse	5		5						
Skåre/jaktvärn	1			1					
Skåre/jaktvärn		2		2					
Smideslämning		3		2		1			
Småindustriområde		3	1	1		1			
Kvarn			2	1		1			
Såg			1			1			
Stenröjd yta	1			1					
Stensättning	15		15						
Stensättning		6	6						
Stridsvärn	2		2						
Stridsvärn		1		1					
Textilindustri		2		2					
Tomtning		2	2						
Utgår	2								2
Överförd	5								5
Övrigt	2			2					
	89		58	18	-	-	5	1	7
		242	36	170	5	29	-	2	-
Alla lämningar		331	94	188	5	29	5	3	7

Bilaga 2 Statistik över Söderfors socken

Tabell 2. Antal lämningar och lämningstyper från 1953 och 2013

SÖDERFORS									
Lämningstyp	1953	2013	R	Ö	B	U	F	U	E
Begravningsplats	1			1					
Bro	1			1					
Bro		3	1	2					
Brott/täkt	1			1					
Byggnad annan	3			2		1			
Bytomt/gårdstomt		7	1	5		1			
Flottningsanläggning		1		1					
Fornlämningslik lämning	1			1					
Fossil åker	3			3					
Fyndplats		2				2			
Fångstgrop	1		1						
Fäbod		1		1					
Gränsmärke		1		1					
Husgrund, historisk		1		1					
Jordbruk				1					
Hyttlämning	1		1						
Kanal		1		1					
Kolningsanläggning	2			1		1			
Kolbotten				1		1			
Kolningsanläggning		1		1					
Kolbotten				1					
Kvarn		3	2			1			
Kyrka/kapell	1					1			
Lägenhetsbebyggelse		4	1	2		1			
Torp		3	1	1		1			
Övrig		1		1					
Minnesmärke	4			4					
Naturföremål med tradition	2			2					
Naturföremål med tradition		1		1					
Omr med flottningsanläggning		1		1					
Omr m skogsbrukslämningar	1			1					
Omr m skogsbrukslämningar		2		2					
Plats med tradition	1			1					
Träindustri		1		1					
Utgår	3								3
Vägmärke	3		3						
Övrigt	4			4					
	33		5	22		3			3
		30	5	20		5			
Alla lämningar		63	10	42		8			3

Bilaga 3 Statistik över Vendel socken

Tabell 3. Antal lämningar och lämningstyper från 1952 och 2013

VENDEL									
Lämningstyp	1952	2013	R	Ö	B	U	F	U	E
Avrättningsplats		1				1			
Boplats		1				1			
Bro	1						1		
Brott/täkt		2		2					
Byggnad annan	1			1					
Byggnadsminne	1			1					
Brunn/källa	4			3	1				
Brunn/källa		1		1					
Bytomt *	10		5	4	1				
Bytomt		74	8	63	3				
Dammvall		1		1					
Fornlämningslik bildning	7								7
Fornlämningslik lämning	17			17					
Fossil åker	1			1					
Fossil åker		2		2					
Fyndplats	2			2					
Fyndplats		24		5		19			
Fångstgrop	5		5						
Fångstgrop		2	1			1			
Färdväg		4		4					
Gjuteri	1							1	
Gravfält	54		50		1	1		2	
Gravfält		1				1			
Grav- och boplatsoområde	3		3						
Grav övrig	1				1				
Grav – uppgift om typ saknas		1				1			
Gruvhål	2			2					
Gruvområde		1		1					
Gränsmärke	2			2					
Gränsmärke		11		9		2			
Hamnanläggning	1			1					
Husgrund, förhist/medeltid		1	1						
Husgrund, historisk	13			10	2				1
Jordbruk	8			6	1		1		
Kolning	3			2		1			
övrigt	2			1	1				
Husgrund, historisk		12		12					
Jordbruk		11		11					
Övrigt		1		1					
Hägnad	2			1		1			
Hägnad		6		6					
Hägnadssystem	1			1					
Hägnadssystem		2		2					
Hällristning	1		1						

Hällristning		1			1				
Hög	16		15					1	
Hög		1	1						
Kalkugn	2		2						
Kalkugn		4	2	2					
Kemisk industri, tjärdal		2		2					
Kolningsanläggning	3			2			1		
Kolningsanläggning		3	2	1					
Kvarn	3			3					
Kvarn		9	2	2	1	4			
Lägenhetsbebyggelse	12		4	5	2			1	
Backstuga	1				1				
Torp	11		4	5	1			1	
Lägenhetsbebyggelse		55	23	18	1	13			
Backstuga		5	2	1		2			
Torp		36	15	10		11			
Övrig		14	6	7	1				
Minnesmärke	2			2					
Naturföremål m tradition	2			2					
Område med fossil åkermark	1			1					
Område m skogsbrukslämn	17			17					
Område m skogsbrukslämn		3		3					
Plats med tradition	2					2			
Ristning, medelt/hist	2		2						
Runristning	2		2						
Runristning		2				2			
Röjningsröse	2			2					
Röjningsröse		3		3					
Röse	2		2						
Skärvstenshög	6		6						
Skärvstenshög		3	2		1				
Slott/herresäte		1		1					
Smideslämning	1			1					
Smideslämning		3	1		2				
Småindustriområde		1		1					
Stensättning	56		48		7	1			
Stensättning		11	7		4				
Tegelugn		1			1				
Terrassering		1			1				
Textilindustri	1			1					
Träindustri		1		1					
Utgår	27						5		22
Vägmärke	8		2	1		4	1		
Vägmärke		5	3			2			
Överförd	6								6
Övrigt	7			5			2		
Övrigt		2		2					
	311		145	91	15	10	10	4	36

		258	53	142	15	47	-	-	-
Alla lämningar		569	198	234	30	57	10	4	36

Bilaga 4 Statistik över Västland socken

Tabell 4. Antal lämningar och lämningstyper från 1952 och 2013

VÄSTLAND									
Lämningstyp	1952	2013	R	Ö	B	U	F	U	E
Begravningsplats	2		2						
Bro		1	1						
Brunn									
Bytomt/gårdstomt	1			1					
Bytomt		26	3	22		1			
Dammvall		2	1	1					
Fiskeläge		5				5			
Flottningsanläggning		2		1		1			
Fornlämningslik bildning	2								2
Fornlämningslik lämning	3			3					
Fossil åker	1			1					
Fångstgrop	2		2						
Fäbod		3		1	1	1			
Färdväg	1			1					
Färdväg		8	2	6					
Förtöjningsanläggning		1		1					
Gravfält	18		18						
Gruvhål		1		1					
Gruvområde	1			1					
Gränsmärke		10		10					
Hammare/smedja		1		1					
Hamnanläggning		1		1					
Husgrund, historisk	6			4		2			
Jordbruk	5			3		2			
Kolning	1			1					
Husgrund, historisk		16	1	12		3			
Fiske/sjöfart		1				1			
Jordbruk		15	1	12		2			
Hytt- och hammarområde		1	1						
Hyttlämning		2				2			
Hägnad	1		1						
Hägnad		4		4					
Stenmur				4					
Hög	10		10						
Kemisk industri, tjärgrop	1				1				
Kolningsanläggning	1			1					
Kolningsanläggning		3		3					
Kolbotten		3		3					
Kvarn		18	2	1		15			
Kyrka/kapell		1				1			

Lägenhetsbebyggelse	1			1					
Torp	1			1					
Lägenhetsbebyggelse		45	26	7	1	11			
Backstuga		9	7	1		1			
Torp		31	18	4	1	8			
Övrig		5	1	2		2			
Minnesmärke	1			1					
Minnesmärke		2		2					
Område med skogsbruksl		3		3					
Plats med tradition	1			1					
Ristning, medeltid/historisk	1			1					
Ristning, medeltid/historisk		4		4					
Röjningsröse	4			4					
Röse	10		8					2	
Sjömärke		1		1					
Skärvestenshög	1		1						
Slott/herresäte		2		2					
Smideslämning		3		3					
Småindustriområde		2		1	1				
Kvarn		2			2				
Såg		1			1				
Stenindustri	1			1					
Stensättning	22		22						
Stridsvärn	1		1						
Textilindustri		2	1	1					
Tomtning		1		1					
Träindustri		2	1			1			
Utgår	18								18
Överförd	3								3
Övrigt	3			3					
	116		65	22	1	3		2	23
		174	38	89	5	42			
Alla lämningar		290	103	111	6	45		2	23

Bilaga 5

Tabell 5. Antal lämningar och lämningstyper i Forsmark, Dannemora, Hedesunda, Viksta, Älvkarleby och Österlövsta socknar

FORSMARK								
Lämningstyp	1952	2013	R	Ö	B	U	F	U
Gränsmärke		2		2				
DANNEMORA								
Gränsmärke		1		1				
Naturföremål med tradition		1		1				

HEDESUNDA								
Husgrund, övrig				2				
VIKSTA								
Gränsmärke	1			1				
Gränsmärke				1				
Husgrund, jordbruk		1		1				
Röse	1		1					
ÄLVKARLEBY								
Gränsmärke		1		1				
Vägmärke	1						1	
ÖSTERLÖVSTA								
Dammvall		1				1		
Fossil åker	1		1					
Gränsmärke		2		2				
Husgrund, förhistorisk/medeltid	1		1					
Husgrund, jordbruk		1		1				
Kvarn		1				1		
Lägenhetsbebyggelse, torp		1	1					
Smideslämning, slag		1			1			
	5		3	1			1	
		14	1	12	1	2		
Alla lämningar		19	4	13	1	2	1	

Bilaga 6

Tabell 6. Totala summan av samtliga lämningar från förstagångsinventeringen 1952/53 och revideringsinventeringen 2013

Förklaringar till använda förkortningar i tabellen

1952/53 = förstagångsinventeringen = **rött**

2013 = revideringsinventeringen

R = fast fornlämning

Ö = övrig kulturhistorisk lämning

B = bevakas

U = uppgift om

F = förstörd

U = undersökt och borttagen

E = ej kulturhistorisk lämning

ALLA NR								
	1952/2013	R	Ö	B	U	F	U	E
	554	276	154	16	16	16	7	69
	719	133	433	26	125		2	
Summa	1273	409	587	42	141	16	9	69